

УДК 323-058.237 (477)

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Т.ЗІНЬКІВСЬКОГО

Тарас Перун

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна,
тел.: (0322) 964-108*

У статті розкрито проблему української інтелігенції з точки зору її місця та ролі в суспільно-політичних процесах українського народу. Інтелігенція асоціюється з елітою народу, яка повинна виступати виразником і керівником у реалізації національних інтересів.

Ключові слова: інтелігенція, еліта, нація, народ.

Трохим Зіньківський — український письменник, філософ і громадський діяч кінця XIX ст. Його творча спадщина, суспільно-політичні погляди сьогодні ваблять істориків, політологів, культурологів своєю актуальністю і глибиною. Трохим Зіньківський жив і працював у тій частині Російської імперії, яка наприкінці XIX ст. зазнала бурхливого економічного піднесення, зумовленого стрімким розвитком капіталістичних відносин і культурне життя якої було спотворене антиукраїнськими Валуєвським та Емським указами.

Як культурний феномен термін “інтелігенція” має чисто російське походження, адже більше ніде в світі він не використовується. Натомість уживається словосполучення люди інтелектуальної розумової праці — інтелектуали [4, с.4-6]. Це поняття охоплює людей, які займаються творчою розумовою працею.

Т.Зіньківський висвітлив роль і місце української інтелігенції на різних етапах вітчизняної історії, дав їй можливість критично глянути самій на себе, зрозуміти, що саме вона повинна стати ідейним натхненником, рушієм державницьких планів, діянь свого народу.

Т.Зіньківський одним з перших викрив обмеженість “українофільства”, популярного в громадському житті 80-х років XIX ст. ідеологічного напрямку. Він радив “українофілам” піднятися на вищий рівень національної свідомості, стати інтелігенцією для свого народу. Підходячи історично до будь-якої проблеми, він виявляв такі суперечності, що питання вирішувалось на грані парадокса.

У праці “Молода Україна, її становище і шлях” (1890 р.) Т.Зіньківський осмислює неприязнь, протистояння різних верств українського суспільства, показує, як інтелігенція дробиться, свариться між собою, служачи інтересам чужих народів, сама не усвідомлюючи цього [2, с. 83]. На думку Зіньківського, “історія української інтелігенції навч дає нам бачити яка нікчемна, яка хирна та шкідлива буде інтелігенція, що не матиме в своєму народі коріння, не дбатиме про його просвіту, а намагатиметься тільки до того, щоб стати поверх народу, для того, щоб загнуждати його і панувати через його криваву працю” [2, с. 84].

Зауважимо, що домінування однієї соціальної верстви над іншою — явище природне, інтелігенція в кожній державі прагне до цього. Т. Зіньківський побачив обмеженість стратегічних поглядів української інтелігенції.

У своїх творах Т.Зіньківський яскраво відобразив духовне протистояння між українським народом і його інтелігенцією. Він стверджував, що “українське громадське життя йшло двома неоднаковими шляхами. Український народ виробив основи своєї власної культури, оперті на демократичнім ґрунті, а українська інтелігенція навпаки — йшла і йде в чужій панській табір” [2, с. 86].

Осмилюючи становище української інтелігенції, державницької традиції, Т.Зіньківський негативно оцінював запозичення візантійської державної системи, яка виявилася неефективною і навіть руйнівною. Справді, сліпе копіювання чужих традицій недоречне, а іноді й небезпечне для розвитку держави. Зазначимо, державна система є одним із вирішальних чинників розвитку суспільства.

Зіньківський добре розумівся на різних питаннях суспільного життя свого часу. бачив негативне і позитивне, вказував, де треба українській інтелігенції, яка сама не бачила, чи не хотіла бачити об’єктивної реальності, міняти підхід до справ, де слід посилювати свою працю на благо народу, а де й необхідно припинити непотрібну і шкідливу боротьбу у власному таборі. Поряд із терміном “українська інтелігенція” він уживав термін “справжня українська інтелігенція”. Зверніть на нього увагу і запитайте кого він розумів під терміном “справжня українська інтелігенція”? Адже ж не може вся українська інтелігенція бути “культурною і духом чужою народові” [2, С. 100], бо тоді звідки взялися такі постаті, як Іван Вишенський і Петро Могила, Іван Мазепа і Павло Полуботок, Григорій Сковорода й Іван Котляревський та багато інших, які працювали на благо свого народу, інколи навіть не шкодуючи свого життя. Вважаємо, що терміном “справжня українська інтелігенція” він виокремлював тих представників української еліти, які безкорисливо, самовіддано працювали для рідного народу.

В принципі, розвиток і поступ кожної нації іде в постійній боротьбі різних гілок її інтелігенції — інтелігенції, яка дотримується консервативних поглядів і не бажає щонебудь змінювати, тому, що існуючий стан її повністю влаштовує, з інтелігенцією, яка прагне змінювати суспільство, в якому живе на благо того ж суспільства, вбачаючи в цьому причини розвитку і прогресу даного суспільства.

Українська інтелігенція, на думку Т.Зіньківського, повинна приділяти більше уваги утвердженню прав людини, проблемі автономної особи — цього наріжного каменя прогресу і розвитку західних держав [2, с. 110-111]. Адже саме завдяки добровільному обмеженню державою свого суверенітету по відношенню до власних громадян, і передачі більшості прав і обов’язків своїм громадянам, західні держави забезпечили свій власний розвиток на основі громадянського суспільства. Відомо, що там, де громадяни наділені правом автономії, вони не раз ставали рятівниками держави. її суверенітету і могутності. Навіть тоді, коли їхня інтелігенція, політична еліта через зовнішній тиск і внутрішні суперечності виявлялась нездатною відстояти національний і державний суверенітет у повному обсязі.

У доповіді “Тарас Шевченко в світлі європейської критики” Зіньківський, осмилюючи проблему української інтелігенції, наголошував, що духовна віддаленість української інтелігенції від народу зумовлена передусім її недостатньою національною самосвідомістю.

Аналізуючи події в Австро-Угорській імперії, де українці здобули певну самостійність, Т.Зіньківський зазначав, що галичани могли: “на лояльнім ґрунті

боронити свої права”[2, с.100]. Водночас він усвідомлював, що існування в середовищі галицької інтелігенції трьох таборів – “народовців”, “москвофілів” і “табору спольщених і спанілих як спадок історії” — то велике лихо. Замість вирішення пекучих реальних справ на народній ниві, вони займалися другорядними справами [2, с. 103]. Т.Зіньківський застерігав своїх земляків від тих помилок, яких припускалися галицькі “народовці” [2, с. 103-104].

Проблема порозуміння інтелігенції в Галичині спонукала Т.Зіньківського до глибокого аналізу становища тогочасної української інтелігенції в Російській імперії. Він вирізняв серед неї чотири групи. Перша – “квазіінтелігенція”, тобто псевдоінтелігенція, “низькі малоросіяни”, що, видержись з дьохтярів та шмаровозів, гордо додає до свого прізвища на О, ще Вь та ІН.” [2, с. 93].

Друга група — це нова, “народолюбива категорія української інтелігенції на московській кшталт”, тобто вихована в московському дусі [2, с. 94].

Третя група — “гармонійні інтелігенти”, в яких однаково співіснують два поняття “заразом москаля і українця” [2, с. 96].

І нарешті, четверта — “химерна категорія української інтелігенції, що призначається до свого українського коша, але в практичному житті застається одним з тих ремінчиків московського батога, що ним тяжко катує москаль заковану в кайдани Україну”. Це ті, хто зве себе “українофілами”, “щирими українцями”, “немножко малоросами” [2, с. 96].

Як відомо, демократизм російської інтелігенції закінчується, як правило, завжди там, де починається українське чи будь-яке інше національне питання. От і Т.Зіньківського дивувало те, що російські радикали байдуже споглядали на деспотизм однієї національності над іншою” (зокрема російської над українською). А будь-які спроби інтелігенції покривджених народів чи самих покривджених народів щодо захисту своєї гідності, “супроти деспотичного несвіцького гнобительства Москвою усіх, що сміли ще мати своє я, окреме від московського” [2, с. 104], всіляко ганьбили в шовіністично налаштованій російській пресі.

У праці “Національне питання в Росії” Т.Зіньківський порушив надзвичайно гостру проблему навчання українських дітей і студентів рідною мовою, він показав також, як наполегливо і послідовно нищилась, нівечилась праця письменників, які писали про рідні краї. “Коли часом і виявиться який народолюбець, що заходиться вчити народ зрозумілою йому мовою (рідною українською), читаючи йому казання та виясняючи правди євангельські, то зараз його приголомшують, і він, бачте, зрозумілою з народом говорити, — проводить “українофільство”, а через те і соціалізм, тлумачачи Євангелію” [2, с. 129-130].

У праці “Фіхте старший”, присвяченій головно національному питанню, національній ідеї, Т.Зіньківський констатує, що народові “зі свідомою себе і міцною інтелігенцією політична неволя не вельми страшна”[2, с. 293-294].

Проблему місця й ролі української інтелігенції порушено Т.Зіньківським і в низці художніх творів.

Зокрема, в оповіданні “Кася” [1, с. XXXVI] викрито лицемірство деяких українських інтелігентів, петербурзьких “українців-симпатиків”. В автобіографічному художньому творі “Сидір Макарович Притика” [3, с. 5-32] Т.Зіньківський висвітлює труднощі, які долала в Російській армії українська інтелігенція.

Дуже яскравий образ українського священика, наділеного даром критичного мислення та проповідницького таланту, змальовано в оповіданні “На вулиці” [3, с. 33-59].

У повісті “Сон” [1, с. 110] та деяких інших творах письменник осмислив проблему повернення української інтелігенції до “своїх джерел”.

Отже, Трохим Зіньківський глибоко розумів важливість завдань, які мала реалізувати українська інтелігенція. Він сміливо й гостро викривав великодержавницьку політику російського народу.

Аналізуючи становлення української інтелігенції, Т.Зіньківський з’ясував витoki її ренегатства.

Проблема української інтелігенції посідає чільне місце в художній та публіцистичній спадщині Т.Зіньківського. Питання, підняті ним у низці творів, були надзвичайно важливими й гострими для його сучасників, вони актуальні й сьогодні.

1. *Зіньківський Т.* Писання Трохима Зіньківського. – Т. 1. – Львів, 1893. – 247 с.
2. *Зіньківський Т.* Писання Трохима Зіньківського. – Т. 2. – Львів, 1896. – 324 с.
3. *Певний Т.* [Трохим Зіньківський] “Малюнки справжнього життя”. – Петербург, 1889. – 59 с.
4. *Чмир В.* Свічадо і колорадський жук (інтелігенція в колишній і сучасній Україні) // Науковий світ. – 2000. – №. 1. – С. 4-6.

UKRAINIAN INTELLIGENTSIA
IN T.ZINKIWSKYJ'S CREATIVE WORKS

TARAS PERUN

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universitetska, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 96-41-47*

A problem of Ukrainian intelligentsia is presented from the point of view of its position and role in social political processes of the Ukrainian people. Intelligentsia is associated with national elite, it is to be a representative of a nation as well as its leader in the realization of national interests.

Key words: intelligentsia, elite, nation, people.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002.
прийнята до друку 10.10.2002*